

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE „HISTORISCHE VERENIGING SOEST”

5e jaargang nr. 3 winter 1984 - '85

Foto omslag
spoorwegstation Soesterberg

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980

Bestuur:

voorzitter : P.J. van Doorn, Schoutenkampweg 113, Soest
secr.penningm. : P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
overige leden : A.J. van den Dijssel, Lange Brinkweg 11, Soest
J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57, Soest
W.C.J.M. Peters, Van Mecklenburglaan 24, Soest
W. Schimmel, Steenhoffstraat 73, Soest
G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam

Redactiecommissie:

eindredacteur : F.S.I. Knaapen, Nassauplantsoen 10, Soest
leden : E. de Bree, Braamweg 54, Soest
P. Siegers, Van Straelenlaan 8, Soest
vormgeving : F. Elsman, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Betaling is mogelijk op:

de postrekening van de penningmeester Historische Vereniging Soest,
nummer 54.59.21.8.

dan wel op de bankrekening van de vereniging bij de Rabobank te
Soest, rekeningnummer 3599.02.235.

Geachte Leden,

Het nieuwe jaar 1985 staat nog grotendeels voor ons. In het komende voorjaar zal het vijf jaar geleden zijn dat de Historische Vereniging Soest werd opgericht.

Voor een jonge vereniging is dat zo'n moment voor enige extra bezinning. Het is verheugend nu te kunnen konstateren, dat die oprichting een goed initiatief is geweest. Het leden-tal, thans meer dan 200, blijft groeien.

Ons periodiek "Van Zoys tot Soest" heeft in de afgelopen vijf jaar al een groot stuk geschiedenis van Soest te lezen gegeven. Dat is vastgelegd, en graag willen wij dank brengen aan alle schrijvers van de artikelen, en vooral aan hen die de redactie en de vormgeving van het blad hebben willen ver-zorgen.

Per definitie houden wij ons bezig met het verleden, maar het bestuur zal zich steeds moeten bezig houden met de vraag, "wat kunnen wij daarvoor doen, en wat kunnen wij beter doen, om de historie van Soest bekend te maken". Maar daarvoor is wel het enthousiasme en de medewerking van velen nodig, b.v. in werkgroepen. Mogen wij U en de Uwen een fijn 1985 toe-wensen.

Uw voorzitter.

EXCURSIE NAAR AMERSFOORT

Onder leiding van de heer C. van den Braber, restauratie-architect van de gemeente Amersfoort heeft een groep van onze vereniging op de zeer zonnige zaterdag, 18 augustus jl. een kleine wandeling gemaakt langs enkele van de prachtige monumenten die Amersfoort rijk is. De groep werd ontvangen in het museum Flehite (wist u, dat de vereniging Flehite meer dan 100 jaar geleden de bekende Koppelpoort voor afbraak wist te behoeden) waar aan de hand van de daar opgestelde maquet te een overzicht werd gegeven van de te volgen route.

Het eerste gebouw dat ook aan de binnenzijde werd bezichtigd was de Koppelpoort. Deze poort, eens een deel vormende van de stadswal, is gebouwd omstreeks 1400. Bijzonder interessant is het innerlijk van het bouwwerk, want daarin bevindt zich het oorspronkelijke mechaniek, dat vroeger diende om de opening boven het water af te sluiten. Het neerlaten en ophalen van de houten schuif geschiedde door middel van een tredmolen met een diameter van ongeveer 5 meter.

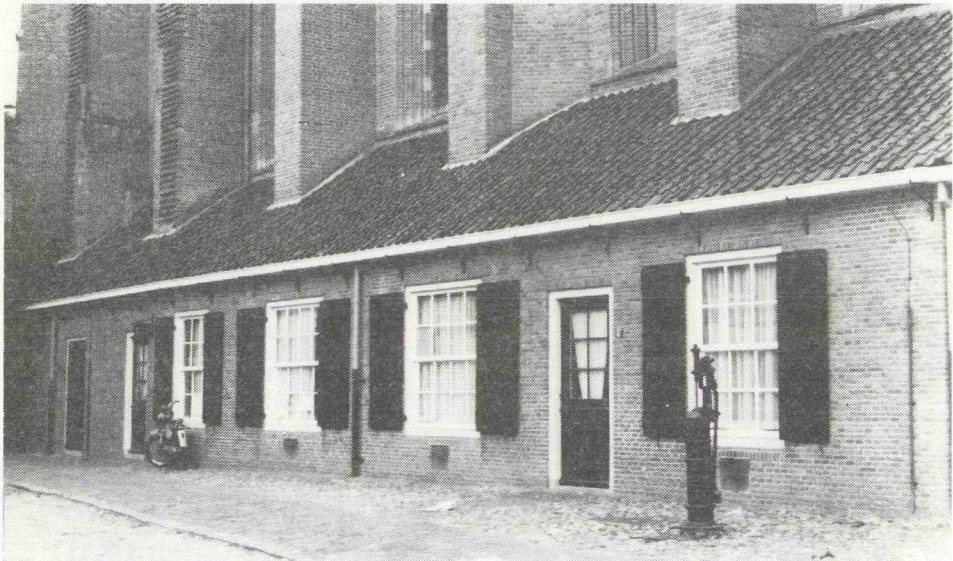
Langs het Havik voerde de weg langs Muurhuizen waar geruime tijd werd stilgestaan bij onder meer de Kamper Binnenpoort. Alleen de twee achtkantige torentjes blijken nog oorspronkelijk te zijn. De boog is bij de restauratie in 1931 opnieuw aangebracht.

Tot de eerste ommuring, waarvan de Kamper Binnenpoort deel uitmaakt, behoort ook de Plompetoren. Hier is het gezelschap wat langer blijven stilstaan omdat juist ook hier de heer Van den Braber kan wijzen op verschillende interessante details.

De tocht voerde langs het zgn. Kapelhuis. Het gebouwtje moet omstreeks 1500 zijn opgetrokken. Vooral het eigen karakter van de baksteengotiek trekt hier de aandacht.

Vrijwel in de schaduw van de Onze Lieve Vrouwe Toren nam het gezelschap afscheid van de heer Van den Braber, die voordien door de voorzitter allerhartelijkst was bedankt.

De tijd was te kort. Een herhaling is zeker aan te bevelen en ... de thuisblijvers hadden werkelijk ongelijk.

(achterzijde St. Joriskerk)

GENEALOGIE de Kruyf, de Kruijff
door F.G.W. DE WIT te Culemborg

In "Van Zoys tot Soest", 4de jaargang, nr. 1, wordt vermeld
Cornelis de Kruyf zouavenpater.

Hier volgt een korte kwartierstaat van Cornelis.

1. Cornelis de Kruyf, zouavenpater
ged. Soest 28-11-1813; overl. Amsterdam 14-1-1874
2. Theunis de Kruijff, chirurgijn, heelmeeester te Soest
ged. ± 1776; overleden, Soest 14-6-1849
tr.
3. Ann Austen
geb. Rowenden Kent, Engeland); overl. Soest 2-2-1869
Het echtpaar de Kruijff-Austen woonde in 1813 op het Lange Eind;
in 1849 in Middelwijk; in 1869 woonde Ann Austen op het Dorps-
voetpad.
4. Cornelis de Kruijff, woonde in Amsterdam, alwaar niets van hem
te vinden is.
tr.
5. ?
6. Thomas Austen, tr.
7. Ann Bouten

Navraag in Engeland heeft tot nu toe niets opgeleverd.

xxx

Een broer van Cornelis de Kruyf was

Antonie de Kruyf, ged. Soest 11-2-1816, overl. Soest 29-9-1889
timmerman. Hij tr. Soest R.K. 23-4-1853 met

Adriana Jordense, ged. Stoutenburg 25-11-1830; overl. Soest
25-1-1918

Hun zoon Anthony de Kruyf, smid en tapper te Amersfoort werd ged.
Soest 13-10-1858, overleed Amersfoort 2-3-1928. Hij tr. Soest R.K.
8-11-1884 met

Everarda Kamer, ged. Amersfoort 23-12-1859; overl. Amersfoort
13-11-1926

Hun dochter Adriana Cecilia de Kruyf, ged. Amersfoort 9-10-1889;
overl. Amersfoort 21-3-1976. tr. met (Amersfoort 15-5-1914)

Hendrik van Koelen, ged. Amersfoort 21-3-1889, overl. Amersfoort
13-1-1946

Hun dochter Everarda Antonia Hendrika van Koelen, geb. Amersfoort
30-3-1920, tr. Amersfoort 17-2-1943 met

Frederik Gijsbertus Wilhelmus de Wit, geb. Amersfoort 21-1-1918;
onderwijzer Mariaschool te Soestdijk van 1947-1953, leraar H. Hart-
ULO/Kard. Alfrink-Mavo van 1953-1979. Inzender van deze korte bij-
drage.

DE ZOUAVEN

Soester soldaten in het leger van de Paus (1864-1870)

door P.J. van den Breemer

In het zomernummer van "Van Zoys tot Soest" 4de jaargang is een arti-
kel geschreven over de Soester Zouaven.

De toenmalige Paus Pius IX zag zijn "Kerkelijke Staat" bedreigd.
Garribaldi en Koning Victor Emanuël van Sardinië ijverden voor de
vorming van één verenigd Italië, en de Kerkelijke Staat van de Paus
moest hierin worden opgenomen.

De Paus en zijn kardinalen echter voelden daar niets voor, en riepen Katholieke jonge mannen uit heel West Europa op om te helpen de Kerkelijke Staat te verdedigen.

Duizenden meldden zich voor het pauselijke leger.

Ook uit ons Soest vertrokken er een aantal jongens om dienst te nemen als Pauselijk zouaaf.

Er werd bij dat artikel een foto gepubliceerd, en van slechts één van de acht gefotografeerde zouaven was de naam bekend, nl. Henk Ruijer. Maar zelfs dat blijkt niet juist te zijn, want een verkeerde persoon werd als Henk Ruijer aangewezen.

Nu is het raadsel opgelost, en wel door diezelfde Henk Ruijer. In november 1934 genoot de toen 87-jarige Ruijer van een onbezorgde levensavond in het St. Jozefgesticht. Hij werd door de zusters daar buitengewoon goed verzorgd, en was nog zeer kras. Een verslaggever van de pers kwam op bezoek, want de Zouavenbond bestond toen 40 jaar, en hij wilde graag een artikel voor de krant.

Dit krantenartikel bevat een smeug verhaal over de belevenissen van Henk Ruijer als Pauselijk zouaaf, en volledige opheldering over de personen, die op de foto zijn afgebeeld.

Ruijer kende zijn makkers nog allemaal, hij had geen bril nodig om de namen op te noemen. Wij laten de foto hier nog eens zien, en van links naar rechts gezien staan er de volgende zouaven op afgebeeld.

Jan Schouten (werknemer van schildersbedrijf Fa. J. Ebbenhorst)
 Gerard Beckers
 Bart Majoor (van beroep bakker)
 Jan Luif (uit Eemnes, neef van Hannes Valkenet)
 Teus van Doorn (zittend, drager van het Kruis van Mentana, want hij
 was reeds in 1866 vertrokken, en had de veldtocht
 Mentana in 1867 meegemaakt)
 Hendrik Ruijer (van beroep landbouwer)
 Evert Schoonoord (Eemnes)
 Hannes Valkenet (van beroep timmerman - soldaat 1ste klas)

De krasse Henk Ruijer vertelde een sappig verhaal over de belevenissen van hen, die waren opgetrokken om de Paus te verdedigen tegen de roodbaadjes van Victor Emanuel, aangevoerd door Garribaldi.

De foto dateert van 1871, en werd gemaakt op aandringen van Pastoor W. Steenhoff. Alleen de jongens die in 1869 naar Rome zijn vertrokken, staan er op afgebeeld.
 Teus van Doorn dus, is twee keer naar Rome geweest.
 De andere zouaven, die al in 1866 in dienst gingen, staan niet op deze foto. Dit zijn Peter van Doorn, Reijer van Dijk, Herman Majoor, Piet Schouten en Cornelis Thone. Ook Wouter Schoonoord niet, daar hij in Rome ziek werd en daar overleed.

"Photo Fa. J. Ebbenhorst en Zn. Soest" staat er onder de originele foto.
 De heer Ebbenhorst, Schildersbedrijf aan de Lange Brinkweg, hoek Raadhuisstraat, is ook de eerste fotograaf van Soest geweest. Uit de briefwisseling met zijn knecht Jan Schouten, die als zouaaf dienst nam in het leger van de Paus, zien wij iets van het dagelijkse leven van toen in Soest.

"De Photographie breidt zich alle dagen uit, hoewel wij eene slechten zomer hebben om buiten te werken, want het is alle dagen aanhoudende regen, het ziet er bijgevolg voor de veldgewassen slecht uit, er zijn plaatsen waar de koeien reeds allen op stal staan, met de boekweit heeft men slecht vooruitzicht om binnen te halen, voor schilderswerk ook slecht weer" (13 Sept 1870)
 Ook schrijft hij dat J. Kuijper (zoon van Dr. Kuiper) na zijn examen te hebben afgelegd alhier chirurgijn geworden is en woont in het huis van Juffr. ten Kate.
 En voorts dat het kerkkoor het Ave Verum van Viotta heeft gezongen en "ene moeilijke 4 stemmige mis Tota Pulchra" heeft uitgevoerd.
 Zo zien we, ondanks de problemen van de Kerkelijke Staat, het leven in Soest gaat zijn gewone gang.

* * * *

Wieksloterweg genaamd Op Hees is bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Volgens het Etymologisch woordenboek betekent Hees, bos van laag hout, struikgewas. In dit geval vermoedelijk eikenstruweel.

Geschiedkundig overzicht van de gegevens betreffende Hees

- Uit een schriftelijke bron van 838 blijkt dat Graaf Rodgar vele goederen schonk aan de Sint Maartenskerk te Utrecht. In ruil daarvoor gaf de Bisschop van Utrecht hem voor de tijd van zijn leven de emolumenten van de goederen Zeist, Leusden, Hees en Doorn. In Hees kreeg hij de beschikking over een "familia cum edificiiis et terris ipsius" "huis met verscheidene gebouwen en landerijen". (2 + 3)

- Op 3 februari 1028, volgens de huidige jaartelling 1029, bevestigde Keizer Koenraad de schenking van de Utrechtsche Bisschoppen Ansfrid en Adelbold aan het klooster van het Heilige Kruis op de Hoogehorst bij Amersfoort (later verplaatst naar Utrecht en aldaar de Sint Paulus Abdij genaamd) van: "inter villae Heze et Zoys quatuordecim mansos cum omnibus familiis" d.w.z. 14 hoeven onder de villae Hees en Soest met alle daarbij behorende horige grondgebruikers. (2)

- Blijkens een oorkonde uit 1254 kregen de Heren van Lokhorst de jurisdictie over Hees, Soest en Emmeklaar (onder Hoogland) (3).

- In 1325 beleende de St. Paulus Abdij Zweder van Abcoude met het lage gerecht van Soest en Hees. (2)

- Blijkens een oorkonde van 22 februari 1307 schenkt de Bisschop van Utrecht aan het Vrouwenklooster te Oostbroek 8 hoeven lands in de wildernis tussen Overhese en de Bilt en tussen de Vuursche en Scoutgenshegge, elke hoeve 32 roeden breed, tegen een jaartens van 20 schellingen, telkens te betalen op 12 november aan de Bisschopshof te Zeist. (2) (1)

Deze ontginningen worden op de oude kaarten als "Nonnegroep" aangeduid. Merkwaardig is dat zij slechts met een stippellijn worden aangegeven. De naam Overhese komt later ook nog voor met de vermelding "in het gerecht Zeist". Vermoedelijk wordt hiermede bedoeld het deel van de Heezer Eng dat thans nog als "de Eng" in Den Dolder bekend is. Dit gebied wordt later ook wel aangeduid met Zeisterover. Kaarten uit die periode konden niet achterhaald worden om duidelijkheid te verschaffen.

- In de rekeningen van de bisschoppelijke rentmeester van 1377 wordt Hees genoemd als overnachtingsplaats van de voerlieden van de wagens met bagage en proviand van de Bisschop toen deze na een rechtzitting van Huis ter Eem (dit kwam midden 14de eeuw in zijn bezit) vertrokken en Utrecht wegens de duisternis niet konden bereiken. (3) Hun route moet gelopen hebben over de Eembrug, die begin van de veertiende eeuw gebouwd werd, via Baarn over de "Soestdijk". (3) Deze was in opdracht van de Bisschop aangelegd door het veen tussen Baarn en Soest om in de winter over een droge doorgaande weg te beschikken. Voorts door Soest en de Gemene weg naar Hees. Deze weg kwam bij Hees uit op de Oude Amersfoortseweg die overging in de Biltsche weg naar Utrecht. Het huidige Hezerspoor is een deel van de Oude Amersfoortseweg, die langs Hoog Hees gelopen heeft.

- 1390 was een belangrijk jaar voor de horige houders van hofgoederen. In dit jaar gaf de Bisschop toestemming tot het omzetten van de hofgoederen in leengoederen. (2)

Als reden voor de veranderingen werd opgegeven: "de bij de dag toenemende arglistigheid en door boosaardige aanslagen, waardoor de abdij meer nadeel dan voordeel had van de hofgoederen". Het voordeel voor de abdij was dat zij door deze omzetting niet langer verplicht was haar horige grondgebruikers van Soest en omgeving te moeten be-

schermen. De horige goederen werden echter niet en bloc omgezet. Het duurde tientallen jaren alvorens het project voltooid was.

- Een acte van 1403 heeft betrekking op de omzetting van het hofhorige goed van Rolof van Hagenouwe en Dirc ziin zoen, in een leengoed. Het betreft stukken "engelants" te Hees.

Het hofgoed werd hiermede een "onsterfelijk erflaan". (2)

- Naast omzetting in leengoed vond er ook omzetting plaats in "eweliken erfpacht" (eeuwige erfpacht). Een acte betreffende een "stuk engelants gelegen in Zoes kerspel" van 1417: "here Dirc van Papandorp, cureyt van Zoes, tot behoef der papeliker provende van Zoes te houden hi ende syn nacomeling(en), cureyten to Zoes van ons en van ons abdien tot enen ewelijken erfpacht om een capoen desiaers te betalen op Sente Martijnsdach in de wijnter". Dat hier voor erfpacht gekozen werd is omdat het een geestelijke betrof en deze geen leenman kon zijn. (2)

- Een acte van 1500 vermeldt nog een derde vorm van omzetting n.l. naar vrij tinsgoed. Hierbij werden voor de gebruiker en diens rechtsofvolgers voor altijd kwijtgescholden de verplichting tot dienst en keurmede. Deze en de erfpachtgoederen behoorden tot de uitzonderingen. (2)

- 1399 was een belangrijk jaar voor Hees en Soest daar toen het Hesper- en Soesterveen verkaveld werd ter ontginning en daarbij de grens tussen Hees en Soest in dit gebied werd vastgesteld. Over het algemeen behoorden de woeste gronden toe aan de Bisschop van Utrecht; een uitzondering waren de genoemde venen. Deze behoorden aan de Sint Paulus Abdij. Bij acte van 9 juli 1399 werden deze venen in 12 hoeven verdeeld, hiervan lagen er 6 "tot Zoest waert" en 6 "te Heze waert". Betreffende het Hesper veen vermeldt de acte: "Dus is Hesper veen gheloot (geloot):

"die eerste hoefslag naest Zoest heeft Jacob Lieboert mit zinen ghezellen, III hoeven, des hoert Maergriete Beernts ende Peter Werrinc, elc een vierdeel. Roelof van Hagenouwen mit zinen ghezellen I hoeve ende een half vierendeel, des hoert Liisbet van Wede een halve hoeve. Gheriit van Ec mit zinen ghezellen III hoeven, des heeft Jan van Heze I hoeve ende Aernt Lubberts zoen een halve hoeve ...". (2)

Onduidelijk is wat bedoeld wordt met de verdeling in 6 hoeven, aangezien acht personen, waaronder 3 met hun gezellen, gronden krijgen toegewezen. De hierbij genoemde hele, halve, vierdeel en half vierdeel hoeven moet op de oppervlakte slaan, een maat die in die periode gebruikt werd. In het gehele Nedersticcht was deze maat 16 morgen (13 5/7 HA).

Aan het slot van de acte staat:

"Item all deze goede sijn der abdien Sinte Pouwels sculdig tyenden, smal ende groet, kuermied, tijns, voer ende sacke".

- In de gelijke verdeling van het veen tussen Soest en Hees wordt verondersteld dat er in die periode een gelijk aantal hofhorige hoeven waren. Daar bekend is dat er toen in Soest 14 horige hoeven aan de abdij behoorden (voorts 4 aan de Graven van Holland en 3 aan de Heer van Abcoude), derhalve moet Hees toen bestaan hebben uit 14 hoeven.

De bij het uitmeten vastgestelde grens tussen Soest en Hees is de huidige Wieksloterweg.

- Het Soesterveen dat in 1399 werd uitgegeven in stroken, parallel lopend aan die van het Hesperveen, werd in 1424 herverkaveld, dwars op de oude verkaveling om een betere ontginning mogelijk te maken. Deze verkaveling is tot op heden gebleven. (3)

- Aan de hoeven en later aan de hoevengedeelten waren "waardelen" in de almende (= meent = Gemene grond) verbonden. Een aanwijzing hiervoor te Hees treffen wij aan in een acte van transport uit 1400: (2)

"In den eersten een halve hoeve lants, ghelegen opten enghe te Heze ende is gheheten Cleppen halve hoeve, mit bosch, mit veen ende mit wildernisse, alze eenre hálver hoeve toebehoren."

Blijkens dezelfde oorkonde droeg Lubrecht de Vrede bovendien zijn recht over op: "een vierendeels lants ghelegen opten enghe te Heze en is geheten Campen, daar Lubbert voerseyt van denzelven verrendelen of behout bosch, veen en de wildernisse alze denzelven verrendeel toebehoort."

In de leen- en tinsregisters van de Sint Paulus abdij komen o.a. de volgende aantekeningen voor: (2)

"Item Jan van Hese een halve hoeve, die Gherids van Dielaers was.

Item van deser selver halve hoeve heeft here Peter van Zoes bosch ende veen. Item Peter Wernic heeft een vierdel boschs ende veens uut Ruhorst halve hoeve, dye Ricouts van Hese was."

Hiermede hebben wij niet alleen gegevens over de waardelen doch kennen ook de namen van enkele der hoevebezitters te Hees rond 1400.

- In de rekeningen van de rentmeester van de bisschop zijn de volgende vermeldingen met betrekking tot Hees: (1)

Huisgelden werden ontvangen van Jan Wyllams fl. 2.- en Isbrant fl. 1/2 in 1517, van Jan Willems 1.50 gld in 1523. In 1525 worden de volgende huisgeldplichtigen vermeld zonder opgave van het bedrag: Jan Jans, Aryaem Heinrickss, Cornelis Janss en Cors Heymerickss.

- Voorts blijkt uit deze rekeningen dat in deze periode een aantal hoeven te Hees met zand bestoven is en derhalve geen huur verschuldigd is: (1)

"Evert Ryckss van een erf tot Hees is bestoven met sand ende desolaet ergo hyer nyet.

Peter Peterss ende Lambert Peterss van de venen tot Hees is met sant bestoven ende onbekent ergo hyer nyet."

Vermoed wordt dat in die periode een deel der hoeven op de grens van Soest en Zeist toen verlaten is. Het is waarschijnlijk dat in deze periode Hoog en Laag Hees opgenomen werden in het gerecht Soest. Dat dit geschiedde blijkt uit stukken m.b.t. grensgeschillen tussen Soest en Zeist.

- In de 16de eeuw kwamen belangrijke veranderingen tot stand met betrekking tot de eigendom der gronden.

- Met het verdrag van Schoonhoven, november 1527 droeg de Bisschop van Utrecht de jurisdictie over in pand aan Karel V.

- Na het Plakkaat van Verlatinge van 1581 (afzwering van Philips II) werd de eigendom van de Almende "gedevolveerd" op de Staten van Utrecht, samen met de andere bisschoppelijke bezittingen. (4)

Uit de 17de eeuw zijn er de volgende gegevens betreffende Hees:

- De 18de juny 1603 vindt het transport plaats van een stuk veengrond van Adriaen Saeren, genaamd Sebeek gelegen in Overhees gerecht Zeist aan Lubbert Gerritsz wonende te Amersfoort (afschrift gemeente archief Soest inventaris No 81). (1)

- In 1615 richten de erfgenamen van Nyklaes Malepaert een rekest aan Schout en buren van Zeist m.b.t. de hofstede te Overhees, Soestwaert, genaamd Sebeek. (1)

- 30 juni 1622 richten de inwoners van Zeist zich tot de schout i.v.m. grensgeschillen aan het Soesterveld. (1)

- Het proces-verbaal van 17 juni 1612 heeft betrekking op de grensvaststelling tussen de gerechten Zeist en Soest in het "heet- en plaggeveld" van Overhees (afschrift archief gemeente Soest inventaris No 81). Hees is toen blijkbaar in het gerecht Soest opgenomen. Het jaar waarin dit geschiedde kon niet achterhaald worden. (1)

Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat niet alleen tussen Zeist en Soest grensgeschillen ontstonden in deze periode doch ook elders. Het betrof steeds de grens die door de almende liep. Zoals reeds vermeld had elke hoeve hierop een waardeel. Dit was onontbeerlijk voor het

bedrijf. Hierop werden de schapen geweid, plaggen gestoken, alsmede turf gewonnen en brand- en geriefhout gekapt. De grenzen tussen de gerechten waren aangegeven door opwerpen van zand. In andere gebieden ook wel door een ploegvoren. Met de toename van de bevolking en uitbreiding van de schaapskudden werden deze terreinen intensiever gebruikt. Dikwijls tot over de grenzen, waarbij soms opwerpen verplaatst werden. Bij grensgeschillen werden steeds oude herders als getuige opgeroepen om ten overstaan van de schouten der beide gerechten een verklaring af te leggen waar de oude opwerpen gelegen hadden. Over de ontwikkelingen van Hees in de 18de eeuw is slechts één gegeven gevonden. Het is de vermelding, door L. Staal in een artikel in de Dolderse Gids (6), dat omstreeks 1775 een groep Deutsche boeren zich vestigden in een kolonie in de omgeving van Soestduinen. Deze vertrokken weer in het begin van de 19de eeuw. Uit welke bron dit gegeven verkregen werd is nog niet achterhaald. Vermoedelijk vestigden zij zich in het gebied van Hoog Hees en noemden hun vestiging Pals en Kleine Pals. Twee namen die op de topografische kaarten van midden 19de eeuw en daarna voorkomen in dit gebied.

- Het einde van de 18de eeuw bracht een belangrijke verandering in de grondeigendom. In artikel 25 der Burgerlijke en Staatkundige Grondregel van de Staatsregeling van 1798 werd het leenstelsel afgeschaft. (2) Hierdoor werden de voormalige leenmannen van de St. Paulusabdij voortaan grondeigenaren.

- Vanaf 1811 tot aan de instelling van het Kadaster in 1828 zal het moeilijk zijn gegevens over het onderhavige gebied te achterhalen daar in 1811 de dorpsgerechten ophielden te bestaan. Hiermede was een einde gekomen aan de verplichte overdracht van onroerende goederen en het bevestigen van zakelijke rechten daarop door deze colleges. De rechtszekerheid op dit gebied liet in die periode te wensen over. (4) Bij het instellen van het kadaster, dat in de eerste plaats moest dienen als basis voor de grondbelasting, moest door de landmeters uitvoerig onderzoek worden gedaan naar de eigendomsrechten.

- Uit de acten bij het kadaster te Utrecht blijkt dat Andries de Wilde de terreinen van de Paltz in 1836 kocht van F. van Bern, burgemeester van Zeist.

- Op 27 juni 1860 kocht Jhr. Ram op een veilig deze terreinen van A. de Wilde. In 1867 liet deze er het landhuis bouwen. Zo werd een groot deel van de grote Eng van Hoog Hees een landgoed.

- In 1872 ging het landgoed weer over in andere handen nl. Jhr. Rutgers van Rozenburg kocht het en liet door de firma Copijn te Groenekan het park rond het landhuis aanleggen. Het landgoed werd nog uitgebreid door aankoop van de Kleine Paltz van Jhr. Bosch van Drakenstein. Ook de Kleine Paltz maakte deel uit van de grote Eng van Hoog Hees (zie de kaarten bij dit artikel).

Over het bezit van de Kleine Paltz is uit processtukken het volgende bekend. (2)

- In 1810 is door een viertal personen, in hun kwaliteit van erfden onder het gerecht Soest bij het Hof te Utrecht een proces aangespannen tegen Mr. Paulus Willem Bosch, heer van Drakenstein, die rond de hofstede op de Hezer engh, die hij van Pieter Rademaker kocht in 1809, diverse omgravingen, afsnijdingen en verlegging van wegen, door de gemene heide lopend, deed. Hierdoor konden zij geen gebruik meer maken van deze gemene heide, waarop zij sedert onheugelijke tijden rechten hadden.

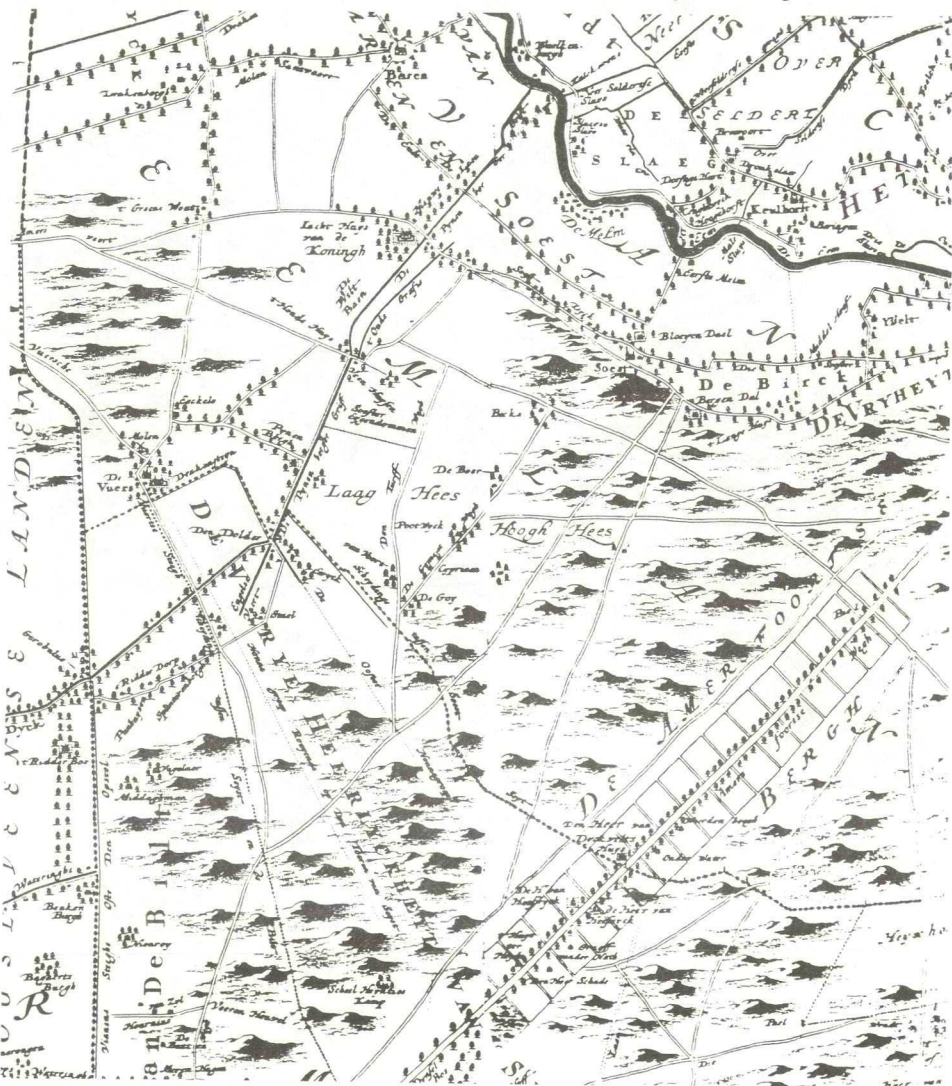
Uit het stuk blijkt dat de hofstede bestond uit drie vakken t.w.

"den Groten Engh off Hangkamers-vak, welke van de oude Amersfoortsche weg (thans Hezerspoor) tegen den berg oploopt en op welk het huis der hofstede thans staat, voorts de zogenoemde Stofhoogte, welke van de schaapsdrift, gelegen tussen deze hofstede en die van H. van Batenburg afstrekt langs de voorsz. Amersfoortsche weg en aan de gemeene

heide gemeen ligt en voorts de Kleinen engh, welke op eenen zeer groten afstand van beide vorige is verwijderd en aansluit aan het vak van Ewijkshoeve." (Dit vak werd in 1911 verkocht voor de stichting van de Willem Arntsz hoeve).

Tot besluit van dit historisch overzicht kan nog vermeld worden dat bij de instelling van het kadaster in 1828 de vroegere markgronden (almende-meent) van Soest en Hees te boek gebracht werden ten name van het dorp Soest.

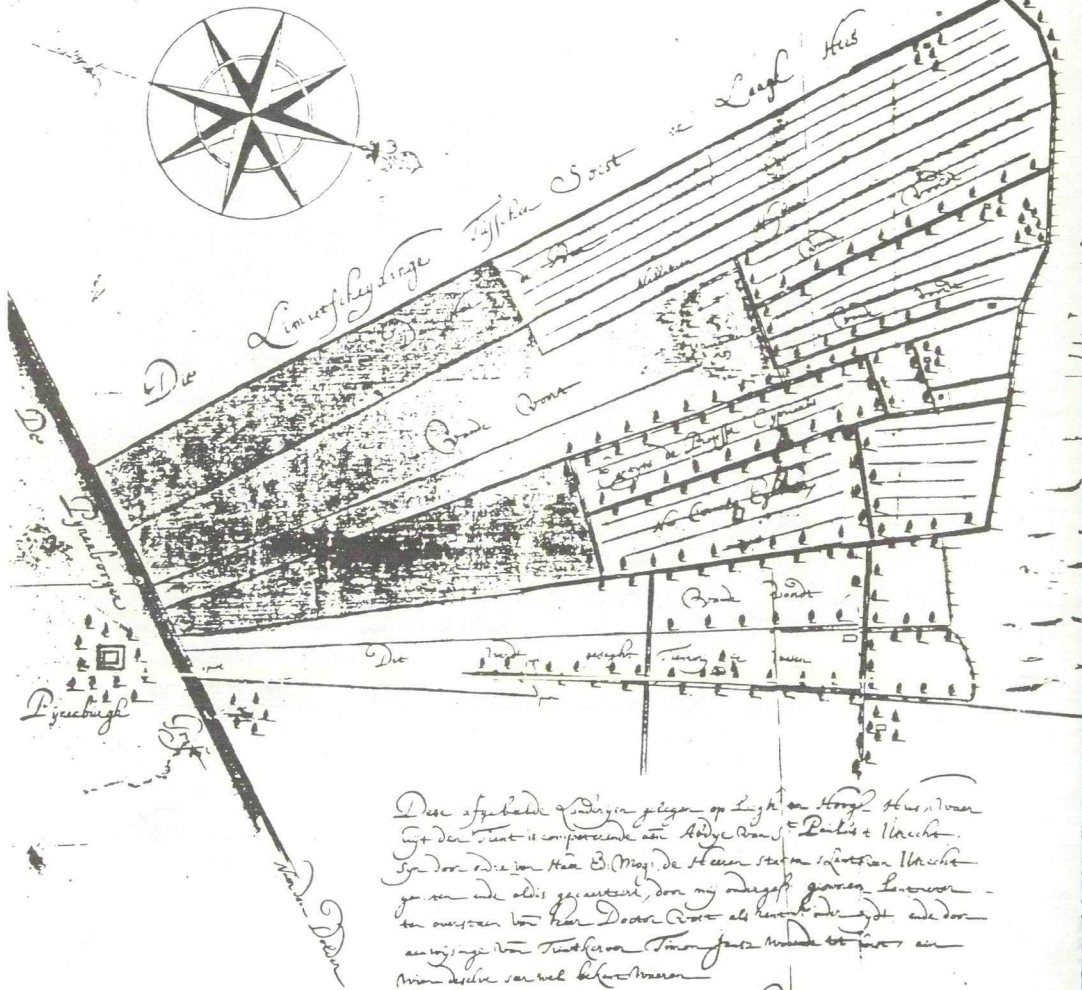
De volgende kaarten geven de ligging aan van Hoog en Laag Hees.

Deel van "Nieuwe kaart van den Lande van Utrecht" in 1696

verschenen bij Nicolaas Vosscher te Amsterdam en samengesteld door de Roy

Tienden op Laagk en Hoog Hees,

Dese afgebeldte vindingen gelegen op Laagk en Hoog Hees, waer
 op den Tient is comporendt een Heerde van 12 Ploegs + 11 vechts.
 Syn door edel van Heer B. Mag. de Heeren stam in vint van Utrecht
 geson ende edel gecantorend, door mij aangegeven Lincen
 ten overeen van Heer Doorn Roodt als kenmerk ende door
 eenige van Tientkoren Tien jaren mede te sijn en
 mijn deel van wel behoren

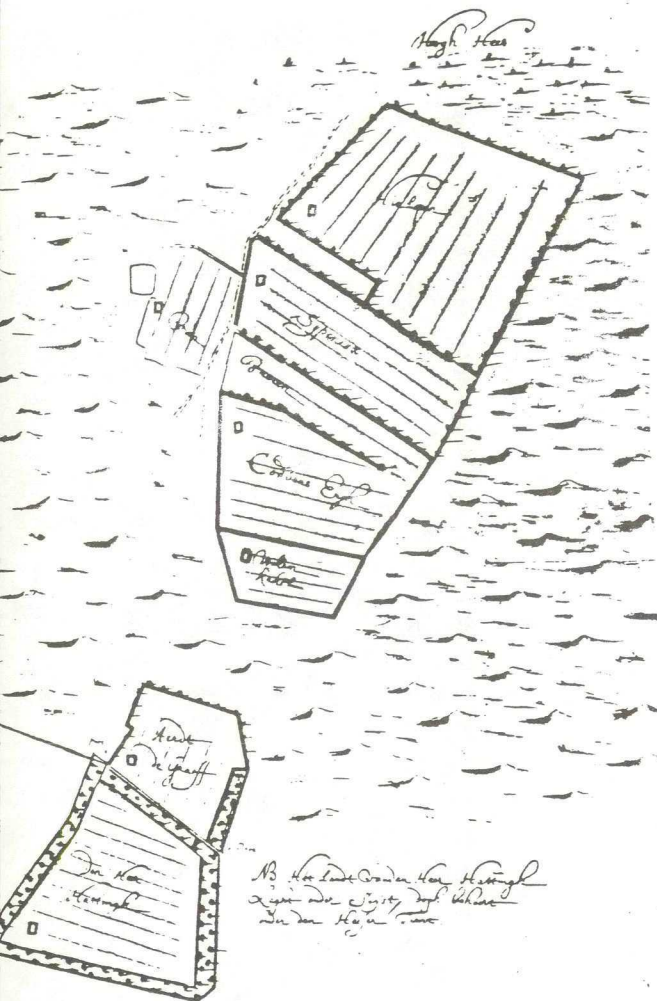
Bonaert de v.
 C.

S. de v.

IX

Den Heer de Boer
 Nellitien Huijberts
 van de Voort
 Eertijds de Professor Cyprianus
 Nu Cornelis Eghberts
 Van de Voort
 Dit wordt geseght Tientvrij te wesen

metre N. 1698

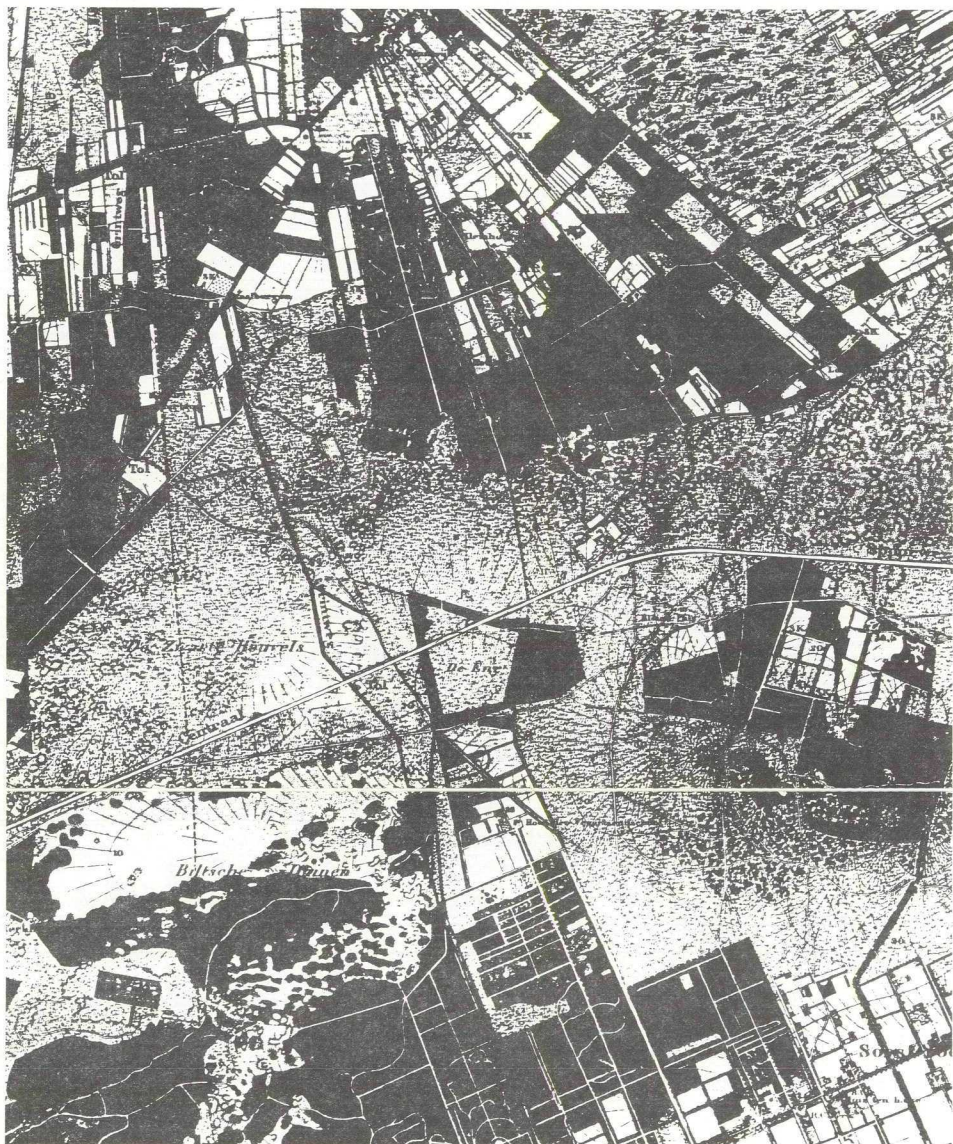

Hinlopen Sijpenes
van Baaren
Coddens Engh
Willem Rakol
Aert de Graeff

Den Heer Hattingh
N.B. het Landt van
den heer Hattingh
Leght onder Seijst
dogh behoort onder
den Heeser Tient

Deze afgebeelde Landerijen gelegen op Laegh en Hoogh Hees, waar uijt den Tient is competerende aen Abdye van St. Paulus te Utrecht, sijn door ordre van Haer Ed. Mog. de Heeren Staten s Lants van Utrecht gemeten ende aldus gecaerteert, door mij onderget. gesworen Lantmeter ten overstaen van heer Doctor Quet als rentm. inder tijdt ende door aanwijsinghe van Tientkerver Timon Jansz wonende tot Soest, aen wien deselve seer wel bekend waeren.

w.g. Bernard de Roij

Topografische kaart van 1873, herziene uitgave van 1877

Slotbeschouwing

De oudste vermelding van Hees is een oorkonde uit 838 waaruit blijkt dat het bestond uit horige hoeven van de bisschop van Utrecht. De volgende vermelding is een oorkonde van 3 februari 1028, volgens huidige jaartelling 1029, waarbij door Keizer Koenraad de schenking

bevestigd wordt van 14 hoeven te Hees en Soest aan het klooster van het Heilige Kruis op de Hogehorst bij Amersfoort, later verplaatst naar Utrecht en genaamd Sint Paulus abdij. In deze oorkonde worden Soest en Hees als "villae" aangeduid.

Zoals de meeste villae in het Nedersticht waren het "villae divisae", buurtschappen van afzonderlijke horige hoeven.

Aan deze hoeven was het recht verbonden op het gebruik van de omliggende heide en veengebieden, de meent of almende.

Dit recht werd een waardeel genoemd. De horige boeren werden aangeduid als buren.

In tegenstelling tot Zeist en Soest heeft zich blijkbaar in Hees nooit een kern ontwikkeld met kerk of kapel. Dit is waarschijnlijk de reden dat op de oudste beschikbare kaarten uit de 16de eeuw Soest en Zeist wel aangegeven staan en Hees niet.

De eerste aanduiding op een kaart is die van 1696 van de Roij, waarop Hoog en Laag Hees als een streek worden aangegeven.

De reden waarom Hees zich niet tot een gerecht of kerspel ontwikkelde moet m.i. gezocht worden in het feit dat er onvoldoende geschikt bouwland aanwezig was voor verdere uitbreiding.

Het grootste aantal hoeven dat vermeld wordt voor Hees bedraagt 14.

In 1399 werd het Hesperveen ter ontginning verkaveld om de Hesperboeren aldaar een betere bestaansmogelijkheid te bieden.

Vermoedelijk waren het zandverstuivingen die de boeren noodzaakten naar andere terreinen te verhuizen. Aanwijzingen hiervoor vinden wij in rekeningen uit de 16de eeuw waaruit blijkt dat enkele hoeven met zand bedekt zijn en derhalve geen huur verschuldigd was.

Uit de gegevens van het begin van de 17de eeuw blijkt dat Hees opgenomen is in het gerecht Soest. Er is dan echter ook sprake van Overhees in het gerecht Zeist. Vermoedelijk is bij de opheffing van de "villae" Hees het Westelijk deel bij het gerecht Zeist ingedeeld, met o.a. de Eng te Den Dolder.

Naspeuringen om hierin opheldering te verschaffen hebben niets opgeleverd. Sommige schrijvers veronderstellen dat op het terrein van de Eng een klooster of een sterkte gestaan moet hebben doch nergens zijn aanwijzingen gevonden ter staving van die veronderstelling.

Duidelijkheid omtrent de ligging van Hoog en Laag Hees krijgen wij van de kaart van Bernard de Roij van 1698. Hieruit blijkt de Grote Eng van Hoog Hees op de Westelijke helling te liggen van de Zuidelijke uitloper van het Soesterhoogt.

Door de Kleine Eng loopt de grens tussen Soest en Zeist.

Van de oorspronkelijke 14 hoeven zijn er dan nog 7 over.

Uit deze kaart blijkt duidelijk dat de Grote Eng van Hoog Hees thans deel uitmaakt van het landgoed de Paltz. Het Westelijk deel voorheen de Kleine Pals is nu deel van het vliegveld. Het voormalige Laag Hees maakt thans deel uit van het landgoed Pijnenburg.

In zijn artikelenreeks over Den Dolder vermeldt Staal de stichting van een kolonie door Duitsche boeren in de Soesterduinen bij Den Dolder in 1775. Voorts dat deze in het begin van de volgende eeuw weer vertrokken zijn.

Helaas kon nog niet achterhaald worden uit welke bron deze informatie komt. De topografische kaarten uit de 19de eeuw vermelden op de plaats van Hoog Hees: Pals en Kleine Pals.

Was dit die kolonie? Op die kaarten wordt Laag Hees als Hees aangegeven. Tegenwoordig heet het Z.O. deel van het Soesterveen Hees.

Een dergelijke verplaatsing van de naam zien wij ook bij Den Dolder. Oorspronkelijk was dit een riddermatige hofstede ten Westen van Pijnenburg, het huidige Venwoude onder de Lage Vuursche. Deze hofstede werd in 1835 afgebroken. Het huidige Den Dolder ontstond in 1902 met de vestiging van de zeepfabriek "de Duif". In 1912 werd toestemming gegeven de nieuwe nederzetting Den Dolder te noemen.

In 1798 werd het leenstelsel afgeschaft en werden de leenmannen eigenaar.

Van 1811 tot de instelling van het kadaster was er geen verplichte registratie van onroerendgoed transacties.

Hierdoor is het moeilijk om van die periode gegevens over de eigenaren te achterhalen.

Uit de gegevens van het kadaster te Utrecht is bekend dat Jhr. Ram de Pals kocht van A. de Wilde in 1860. In 1867 werd het landhuis gebouwd. In 1872 kocht Jhr. Rutgers van Rozenburg het en liet het park aanleggen. Daarna kocht hij van Jhr. Bosch van Drakensteyn de kleine Pals. Hierdoor werd de grote Eng van Hoog Hees herenigd en werd een voormalige Frankische villa een landgoed.

Helaas is er door verkoop van grote kavels en ontgroning nog maar weinig over van dit eens zo mooie landgoed.

Soest, september 1984

Literatuur:

1. "Bronnen voor de geschiedenis van Zeist", uitgave van de Van de Poll-Stichting
 deel I 838-1528
 deel II 1529-1600
 deel III afl. I 1601-1630
2. De Historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht. W. van Iterson, 1932
3. Historisch-geografische ontwikkelingen in en om Soest. Dr. M.K.E. Gottschalk, Jaarboek van de Vereniging Oud-Utrecht, 1970
4. Hoe heeft Zeist zijn vroegere dorpsgronden verloren? Lezing, gehouden door Prof.Dr. W. van Iterson te Zeist, 1960
5. Fornhese, Hees en de Nonnengroepen. M. Raven, maandblad Oud-Utrecht, 1957
6. "Uit Dolders historieblaarn", reeks artikelen van L. Staal in de Dolderse Gids
7. Het ontstaan en groei van Den Dolder

ZURE REGEN KNAAGT HET HARDST AAN MONUMENTALE KERKGEBOUWEN door Bart Makken

Onderstaand artikel van de hand van Bart Makken troffen wij aan in het "Katholiek Nieuwsblad" van vrijdag 3 augustus jl. Aangezien wij menen, dat ook de kring van onze leden voor dit onderwerp belangstelling heeft, geven wij met toestemming van de auteur en de redactie van K.N. het hele artikel graag aan u door.

ZURE REGEN KNAAGT HET HARDST AAN MONUMENTALE KERKGEBOUWEN door Bart Makken

De Nederlandse monumenten zijn gedurende vele eeuwen prooi geweest van verwaarlozing, nieuwe inzichten en onzorgvuldigheid. Veel verdween nodeloos, veel werd zonder reden vernield, soms zelfs verkocht.

De geschiedenis van de Nederlandse monumentenzorg nodigt bepaald niet uit tot optimisme. Tegenwoordig is het besef algemeen, dat het erfgoed bescherming verdient. Niettemin heeft zich een nieuwe vijand aangediend: de luchtverontreiniging in de vorm van "zure regen". Is er nog kruid gewassen tegen de teloorgang van onze monumentale kerkgebouwen? Uit recente metingen van het Nationaal Meetnet voor Luchtverontreiniging van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne in Bilthoven blijkt, dat de luchtverontreiniging in Nederland sinds 1980 met eenderde is teruggelopen. Voor een deel is dat puur geluk. De afgelopen jaren waren de winters zacht en stond de wind gunstig. Het overige is wijsheid: de elektriciteitscentrales en industrieën maken meer en meer gebruik van zwavelarme brandstof en zuiveren hun rookgassen.

NATUURSTEEN

Op bakstenen gebouwen heeft de zure regen weinig vat. Daarover beschikten onze voorouders echter aanvankelijk niet, en toen ze het al wel hadden bedacht, volstond dit materiaal niet voor de diverse functies. Voor versieringen en beeldhouwwerken bleven zij grijpen naar natuursteen. Bij gebrek aan binnenlandse steengroeven moest dit allemaal worden ingevoerd, vooral uit Duitsland en Frankrijk. In die landen is het gebruik van één soort in één gebouw vrij algemeen. In Nederland werden diverse soorten in één gebouw verwerkt. Zo is bijvoorbeeld de Sint-Janskathedraal van 's-Hertogenbosch opgebouwd uit ruim tien verschillende soorten natuursteen. Niet alleen reageren zij verschillend op de verontreiniging, maar ook op elkaar. Volledigheidshalve zij opgemerkt, dat een deel van de vernietiging van kunstwerken moet worden toegeschreven aan andere factoren, zoals weersomstandigheden. Ook aangekoekt vuil en stof, verkeerde reinigingsmiddelen, optrekkend grondwater, strooizout, micro-organismen en trillingen hebben een noodlottige uitwerking. Droevig genoeg moet aan dit lijstje ook vandalisme worden toegevoegd.

Zure regen heeft het met name begrepen op de uitstekende delen, zoals beelden, versieringen, spuiters, pinaxels en kruisbloemen, richels en lijsten. De aantasting wordt vaak vergemakkelijkt door, al dan niet later aangebrachte ijzeren verankeringen. Door roestvorming zet het ijzer uit, waardoor de steen gaat scheuren. Het "uitvreten" geschiedt dan tevens van binnenuit.

Voorals kalksteen en kalkhoudende zandstenen zijn erg gevoelig. Marmer kan weinig meer hebben, maar heeft voor onze monumenten het voor-

deel, dat dit in Nederland slechts in geringe mate is gebruikt. De verontreiniging bestaat uit korsten op steen, die snel herkenbaar zijn aan hun door stof en vuil veroorzaakte zwarte kleur. Voor wie erop let: ze zijn met het oog waarneembaar en ogen als mos. Deze korsten zijn bikkelhard, veel sterker dan de steen waaraan ze hechten, en op den duur vallen ze af. De steen is dan afgeschilverd, waarna een nieuwe korstlaag ontstaat, die de zaak nog erger maakt. Met name bij profileringen en ornamenten is de fnuikende werking goed te zien: de contouren verdwijnen in z'n geheel. Alles wat uitsteekt, breekt af of verliest diepte. Ook kalkrijk voeg- en pleisterwerk wordt aangetast door de zure regen. Als het bindmiddel tussen de stenen loslaat, is het lot van de stenen gemakkelijk te voorspellen. Dat deze ellende van recente datum is, blijkt onder andere uit het rapport over de kwaliteit van de steensoorten, dat gebruikt is bij de restauratie van de Bossche Sint-Janskathedraal. Het uit 1956 daterende geschrift kwalificeert de steensoort "St. Joire" als uitstekend. Twee decennia later moest de steensoort vanwege de zeer slechte conditie, overal worden vervangen.

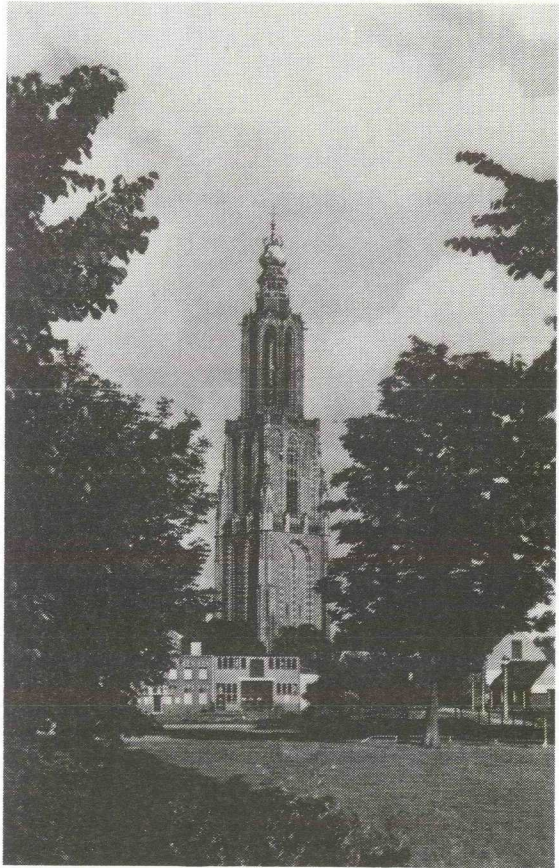
VOORKOMEN

De gebrandschilderde ramen komen er in ons land nog vrij genadig af. Het meeste glas-in-lood is van vrij recente datum, en is van een zodanige samenstelling, dat het niet overgevoelig is. Bovendien zijn de gevolgen van de zure regen hier wel bijtijds onderkend, zodat de noodzakelijke maatregelen konden worden genomen, voor de uitwerking funest was. De zure regen slaat tegen de ruiten en laat daarop een wit laagje achter. Dit heeft de uitwerking van schuurpapier. Het etst het glas, waardoor verbleking optreedt. Bij tijdig ingrijpen kan deze laag worden verwijderd. Om herhaling te voorkomen wordt aan de buitenzijde, en bij de fameuze Goudse glazen ook aan de binnenzijde, een nieuwe beglazing aangebracht. Deze houdt tevens de schadelijke invloed van weer en wind tegen. Ook luidklokken en beiaarden ondervinden de schadelijke gevolgen van de zure regen, met het gevolg dat zij vals gaan klinken. Papier, leer (boekbanden) en textiel lijden eveneens onder deze verontreiniging.

ANTWOORD

Het antwoord op de vraag of er kruid is gewassen tegen de ondergang van onze monumentale kerken, is tweeledig. Centraal daarbij staat de vraag, wat precies onder behoud moet worden verstaan. Behoort daar ook de vervanging van een getrouwe kopie toe? Veel aangetaste materialen moeten in hun geheel worden vervangen, zoals het meeste beeldhouwwerk van de Bossche Sint-Janskathedraal, en de beiaarden van de Nieuwe Kerk in Delft en het Paleis op de Dam. In sommige gevallen kan bijtijds tot bescherming worden overgegaan: het impregneren van luidklokken en het "inpakken" van gebrandschilderd glas. De zogeheten "monetaire" schade aan het erfgoed belooft jaarlijks tussen de 15 en 30 miljoen gulden. Herstel van de schade is in zekere zin dweilen met de kraan open. De tweede, en uiteraard werkelijke oplossing, ligt in het aanpakken van het probleem van de zure regen zelf. In de praktijk betekent dit ontzwareling van de rookgassen van elektriciteitscentrales en raffinaderijen, en beperking van de uitstoot van stikstofdioxyden. Loodvrije benzine en een katalysator om de uitlaatgassen te reinigen zijn noodzakelijke bijdragen. De ammoniakproduktie zal eveneens drastisch moeten worden verminderd. Pas als deze maatregelen op ten-

minste Europese, maar beter mondiale, schaal zijn getroffen, is er inderdaad kruid gewassen tegen de teloorgang van onze monumentale kerkgebouwen

O.L.V. Toren Amersfoort van ca. 1930.

BOEKBESPREKING

Koningin Sophie 1818-1877
 Redactie Dr. C.A. Tamse
 Uitgave De Walburg Pers, Zutphen
 Prijs f 29,50

"Geen mensen zijn zo hard, zo vol van negatieve kritiek, als "prinsen en prinsessen. In dit gezelschap van vorsten is iedereen "uitsluitend met zichzelf bezig".

Welke revolutionair is hier aan het woord?

Een volgend citaat zal hierin helderheid brengen:

"Ik was een prinses; dat soort mensen heeft geen recht op geluk".

Deze zinnen zijn ontleend aan de eigenhandig geschreven memoires van Koningin Sophie, de eerste gemalin van onze Koning Willem III.

"Histoire de ma vie".

Nu, na 120 jaar worden haar ontboezemingen in de openbaarheid gebracht.

De publicatie is wetenschappelijk begeleid door Dr. C.A. Tamse (verbonden aan de Rijks Universiteit van Groningen). Hij tekent erbij aan, dat koningin Sophie het schrijven van haar jeugdherinneringen beëindigde in 1866.

Zij maakte daarna enkele afschriften en bestemde onder meer een kopie voor Elizabeth, barones van Dedem. Dit exemplaar nu (dat bewaard wordt op het kasteel Vosbergen in Heerde), is voor de uitgave in boekvorm gebruikt.

Het originele exemplaar berust in het koninklijk-huis-archief.

"Dit is mijn levensverhaal", begint koningin Sophie eenvoudig. "Het bevat geen enkele opmerkelijke gebeurtenis of schokkende ontdekking. Ik vertel het alleen om mijn vrienden duidelijk te maken waarnaar ik streef, wat de dieptepunten in mijn bestaan waren, op welke weerstanden ik stuitte en welke vreugde en verdriet mijn deel zijn geworden. Als zij mij, na dit levensverhaal gelezen te hebben, vol medeleven de hand drukken, zal mij dat voldoening geven. Hun genegenheid zal mij de kracht schenken om mijn moeilijke leven voort te zetten".

Dat was de bedoeling van de vorstin. Dr. Tamse echter beklemtoont iets anders. "Met de uitgave van dit werk is een autobiografisch document ontsloten, dat in de wereld der vorsten, ook internationaal gezien, hoogst zeldzaam is". Elders gaat hij zelfs verder. "Afgezien van het feit, dat het op zich reeds zo zelden voorkomt dat vorstelijke personen autobiografieën van intieme aard nalaten, is Sophies levensverhaal ook om andere overwegingen een merkwaardig document. Voor de Nederlandse geschiedenis zijn namelijk haar beschrijving van Willem III's onevenwichtigheid en de erkenning van haar onmacht om haar man in een verstandshuwelijk een beschermd en kalmerend milieu te bieden, van belang.

Is de verzwakking van de Nederlandse monarchie midden vorige eeuw mede te wijten geweest aan het ongelukkige huwelijksleven van Willem III en Sophie?, vraagt dr. Tamse zich af. Waarom kon de Belgische monarchie tot ver in de twintigste eeuw een grotere staatkundige betekenis houden dan die van de Oranjes? Het antwoord dat hij geeft, komt hierop neer: "Wij weten dat Sophie haar man, die intellectueel haar mindere was, bij bepaalde gelegenheden kleineerde en hem in haar rusteloosheid steeds met nieuwe plannen en initiatieven bestookte. Men mag aannemen, dat de onredelijke uitbarstingen, die de koning zich als staatshoofd binnenskamers en in het openbaar ver-

oorloofde, verergenden door de spanningen die Sophie in zijn leven bracht. Deze spanningen in de persoonlijke sfeer zullen aan zijn uitbarstingen jegens zijn ministers vaak een extra scherp accent hebben gegeven".

Koningin Sophie

De koningin geeft met haar memoires een schokkende beschrijving van de "groten der aarde", die in haar tijd het lot van Europa bepaalden.

Sophie zelf was ontsproten aan het huwelijk van koning Wilhelm I van Württemberg met grootvorstin Catharina Pavlovna, een zus van de Russische tsaar Nicolaas I. Als zodanig maakte zij menig onderonsje van

de beste kringen mee. Dat ging zo: "Eindelijk kwamen de groten der aarde de salon binnen. Tsaar Nicolaas in wit uniform liep achter de tsarina, die erg oud leek voor haar leeftijd, hoe schitterend haar diamanten, hoe elegant haar kleding en hoe rijzig haar gestalte ook waren. Haar hoofd beefde, haar ogen lagen diep weggezonden in de kassen. Zij was ziekelijk, nerveus en grillig. Wat Nicolaas betreft, als hij ergens binnen kwam, ging hij altijd tegen een muur of een deur staan om zijn majestueuze gestalte en zijn regelmatige profiel beter te laten uitkomen. Vanaf die plek liet hij dan zijn heersersblik dwalen over de menigte, die tot taak had vol aandacht en ontzag te zijn. Hij poseerde altijd, zelfs als hij hartelijk en gevoelvol wilde lijken. Zijn barse stem had altijd een bevelende toon en zijn ogen, die volgens hemzelf vuur konden schieten, waren leeg". In de nederlandse historie heeft de naam van Anna Paulowna een gunstige klank, de Russische grootvorstin en zuster van Catharina uit Württemberg, die in 1816 zou huwen met koning Willem II. "Zij was een waardig middelpunt van het hofleven in Den Haag, waar zij een strenge etiquette handhaafde", prijzen de geschiedenisboeken. "Na de dood van haar gemaal wijdde zij zich voornamelijk aan werken van weldadigheid". Deze Anna Paulowna echter was ook een tante van Sophie en zou bovendien als moeder van Willem III haar schoonmoeder worden. Hoe Sophie deze grootvorstin en koningin van Nederland zag? "Zij boezemde ons alleen maar angst in. De prins van Oranje, de latere koning Willem II, was een zeer charmante, aantrekkelijke persoonlijkheid, maar onze tante, de prinses van Oranje, ontving ons uiterst koel en onbeleefd.

Zij was altijd jaloers geweest op mijn moeders schoonheid en overwicht. Zij haatte graag en nam met vreugde wraak op de dochters van haar overleden zuster. Haar antwoord op een brief van mij, waarin ik haar de verzekering had gegeven van mijn oprechte toewijding en eerbied, was weerzinwekkend, koud en wreed. Ze gaf zich nooit gewonnen en bleef trouw aan haar afgunst, aan haar haat.

De zoon van deze tante, neef Willem dus, kwam in Wiesbaden dingen naar de hand van Sophie. "Ik meende dat hij hartelijk en oprecht was" aldus haar memoires "maar hij had eigenaardige grillen. De ene dag ging alles goed, de andere ergerde alles hem: de kleur van een jurk, de vorm van een hoed. De omgang met hem was moeilijk, omdat men altijd voor een verrassing kon komen te staan, maar daar hoopte ik mettertijd verandering in te brengen. Toen hij wegging, meende ik dat er voor mij - al zou geen geluk mijn deel worden - een actief en nuttig leven zou zijn weggelegd". Sophie was niet in de wolken over Willem. Ze trouwde met hem omdat de verbintenis met de erfprins uit Den Haag door haar vader gewild werd. "Ik was zo gewend hem te gehoorzamen, dat ik me schikte". Kenschetsend is haar beschrijving van de trouwdag in Stuttgart. "Toen ik naar de plechtigheid werd geleid, maakte zich een gevoel van mij meester alsof ik uitsteeg boven mijn eigen leven. Het kost mij erg veel moeite dit allemaal te vertellen. Ondanks mijn goede geheugen ben ik door Gods genade de eerste paar dagen van mijn huwelijk bijna vergeten. Ik denk dat ik teveel geleden had en verdoofd was".

De huwelijksreis naar Den Haag was ook al geen onverdeeld genoegen. Koningin Sophie schrijft hierover:

"Hoe eenzamer en ongelukkiger ik mij voelde, hoe meer ik probeerde onderdanig te zijn en mijn man milder te stemmen met mijn volledige volgzaamheid en inschikkelijkheid. Hij was er evenwel slechts op uit om zijn macht over mij te tonen en mij zijn wil op te leggen. Men heeft er behagen in geschept steeds weer te beweren, dat de prins hartstochtelijk verliefd op mij zou zijn geweest; dat ik hem

had afgeweerd en dat hij uit ergeris over mijn koelheid mij ontrouw geworden was. De waarheid is, dat geen vrouw ter wereld behagen zou hebben kunnen scheppen in zijn liefdesbetuigingen. Ik kan nu met de grootste kalmte over mijn man spreken. Het is mij volkomen duidelijk dat hij niet de volledige beschikking over zijn verstandelijke vermogens heeft. Zijn verstand is slechts in bepaald opzicht ontwikkeld en laat hem zonder een duidelijk aanwijsbare reden in de steek. Hij heeft een scherp waarnemingsvermogen, maar het is hem onmogelijk een logische redenering te volgen. In zijn leven gaan edelmoedige handelingen gepaard met daden, zo laag en wreed, dat het niet te geloven is. Zijn aanvallen van razernij en gewelddadigheid treden periodiek op; ze komen vooral voor in de maanden februari, juli en augustus. Misschien houden ze verband met wat zijn moeder tijdens haar zwangerschap meemaakte. Aan moreel besef ontbreekt het hem totaal. Zijn karakter en denkvermogen zijn zo vol tegenstrijdigheden en zo onsamenhangend, dat men hem moet kennen om het te kunnen geloven".

De slechte verstandhouding met de koning werd ook nog bevorderd door de impulsiviteit van de koningin, stelt dr. Tamse in zijn commentaar.

"Bij meningsverschillen met haar man kregen haar emoties de overhand op haar verstand en veroorzaakte ze situaties, die haar sympathisanten tot wanhoop brachten. Een minister merkte eens vertwijfeld op, dat Sophie de moeilijkheden zou kunnen oplossen, als ze slechts een kwart zou kunnen opbrengen van de koele berekening en de manoeuvreerkunst van haar tante, tevens schoonmoeder Anna Paulowna".

Het boek vormt een uiterst zeldzaam autobiografisch document. De memoires zijn geschreven door een zeer intelligente vrouw, zoals ook de Engelse Koningin Victoria getuigde bij het overlijden van onze koningin Sophie in 1877:

Lees het commentaar, dat de Britse Koningin Victoria neerschreef bij haar overlijden in 1877. "Arm kind; ze heeft een vreselijk treurig leven gehad en het is pijnlijk te bedenken, dat zoveel talent en schanderheid en zo'n warm hart weggegooid zijn geweest en zo'n onwaardige echtgenoot".

Het boek "Koningin Sophie 1818-1877" geeft door het openhartig karakter van de schrijfster van de opgenomen memoires en het even openhartig en eerlijk commentaar van dr. Tamse een uitstekende kijk op het hofleven rond Willem III.

Het is wel een wat andere kijk dan die welke wij vroeger op school voorgeschoteld kregen!

*Een Leze
voor de huishouding*

VOOR PRIMA GERECHTEN
WORDEN PRIMA GROND
STOFFEN VEREISCHT.
WILT GE DERHALVE ALS
HUISVROU UW PROEVEN VAN KOOKKUNST MET
DANKBAARHEID EN VOLDOENING BELOOND ZIEN,
BAKT, STOOFT EN BRAADT DAN MET

LOTUS

VOL GEUR & SMAAK
ONTHOUDT DIT

VRAAGT
UM WINNELLIER OOR MET
LOTUS TIDSCHRIFT
EN DOET MEE AAN DE
WEDSTRIJDEN MET DE
VELLE EN FRAIE
PRIJZEN

LOTUS
MARGARINE

VERRASSING BIJ
LOTUS
MARGARINE

LOTUSMARGARINE PER $\frac{1}{2}$ POND 30 OCT.

